ભારતીય જ્ઞાનપરંપરા શ્રેણી

કાદંબરી
એક પરિચય

પ્રો. (ડૉ.) લલિતકુમાર પટેલ

સંસ્કૃત સાહિત્ય અકાદમી
ગાંધીનગર

Scanned with OKEN Scanner

Kadambari Ek Parichay
by Pro. (Dr.) Lalitkumar Patel
Published by Sanskrit Sahitya Akadami, Gandhinagar

© ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, ગાંધીનગર

ISBN : 978-81-993911-8-5

પ્રથમ આવૃત્તિ : ૨૦૨૫

નકલ : ૩૦૦

પૃષ્ઠ : ૮+૭૨

કિંમત : ₹ ૨૦૦/-

પ્રકાશક :

ડૉ. જયેન્દ્રસિંહ જાદવ
મહામાત્ર
સંસ્કૃત સાહિત્ય અકાદમી
ઝવેરચંદ મેઘાણી ભવન,
સેક્ટર-૧૦-એ, ગાંધીનગર – ૩૮૨૦૧૦
ફોન: ૨૩૨૫૬૭૯૭ – ૨૩૨૫૬૭૯૮
Email: gsagandhinagar@gmail.com
Website: www.gujaratsahityaacademy.com

ટાઈપસેટિંગ : **શારદા મુદ્રણાલય**
૨૦૧, 'તિલકરાજ', પંચવટી પહેલી લેન, આંબાવાડી, અમદાવાદ-૬
E-mail: sharda.mudranalay@gmail.com

અધ્યક્ષસ્થાનેથી

આપણી સંસ્કૃતિ અને સંસ્કૃત સાહિત્ય એકમેકના પર્યાય જેવાં બની રહેલ છે. વિશ્વના પ્રથમ ગ્રંથ 'ઋગ્વેદ' કે પહેલી કવિતા 'મા નિષાદ્'થી લઈ શબ્દદેવતાએ આખું બ્રહ્માંડ આવરી લેતી યાત્રા કરીને ભારતીય જ્ઞાનપરંપરાને સમૃદ્ધ બનાવી છે. સંસ્કૃત સાહિત્યનો આ ભવ્ય વારસો કાલિદાસ જેવા કવિઓના કવિની કલમે આરૂઢ થાય છે ત્યારે આપણને 'મેઘદૂત', 'કુમારસંભવમ્' અને 'ઋતુસંહાર' જેવાં કાલજયી કાવ્યો કે 'અભિજ્ઞાન શાકુંતલમ્' જેવું નાટક પ્રાપ્ત થાય છે. ભારતીય જ્ઞાનપરંપરા માત્ર સર્જનાત્મક સાહિત્યમાં નહિ વિરમતાં એ ચાણક્યનાં નીતિસૂત્રો અને હિતોપદેશ કે પંચતંત્રની વાર્તાઓ પર્યંત વિસ્તરે છે. આપણે વિશ્વને પ્રથમ મહાકાવ્ય અને સૌથી દીર્ઘ મહાકાવ્ય (રામાયણ-મહાભારત)ની ભેટ ધરી શક્યા છીએ, એનું જેટલું ગૌરવ લેવું જોઈએ એટલું લઈ શક્યા છીએ ખરા ? ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી આપણી આ ભવ્ય જ્ઞાનપરંપરાની ગ્રંથશ્રેણી ગુજરાતના સુજ્ઞ જનોને સમર્પિત કરી એ ખૂટતી કડી ઉજાગર કરવાનો પુરુષાર્થ કરે છે ત્યારે એ પૂર્વસૂરિઓની પાવનસ્મૃતિ સાથે આપણા વર્તમાન યથાર્થનું અનુસંધાન સધાય એવી અપેક્ષા અસ્થાને નથી. હું આ શ્રેણીના ગ્રંથોના સંપાદન-સંકલન-અનુવાદ જેવાં વિશિષ્ટ અને કપરાં કામ સાથે ઉમળકાપૂર્વક જોતરાયેલા સર્જકો-સંપાદકો-અનુવાદકોનો આભાર માનું છું.

ભાગ્યેશ જહા

અધ્યક્ષ

ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી

પ્રકાશકીય

ભારતીય જ્ઞાનપરંપરા શ્રેણી અંતર્ગત આપણા પ્રાચીન સાંસ્કૃતિક અને સાહિત્યિક વારસાની અમૂલ્ય ધરોહર સમી કૃતિઓનું પ્રકાશન એ ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીનો વિશેષ ગૌરવવંતો પ્રકલ્પ છે. આપણી ભાષાઓની માતૃકા સમી સંસ્કૃતભાષાને 'ગીર્વાણ ભારતી' કહીને માત્ર અમુક વર્ગ પૂરતી મર્યાદિત કરવાને બદલે એના ભવ્ય અને દિવ્ય વારસાને જનજન સુધી પહોંચાડવાની નેમ સાથે અકાદમી વેદગ્રંથોથી લઈ મહાકાવ્યો અને ચિંતનમૂલક ગ્રંથોનું પ્રકાશન કરી રહી છે. વાલ્મીકિ-વ્યાસ અને કાલિદાસ-ભવભૂતિથી લઈ બાણભટ્ટ અને ચાણક્ય જેવા જ્યોતિર્ધરોની કલમે આલેખાયેલો ટકોરાબંધ શબ્દ આપણા વાચકસમુદાયને અને સવિશેષ નવી પેઢીને અઢળક ઊર્જા અને પ્રેરણા પૂરી પાડશે એવી શ્રદ્ધા અસ્થાને નથી. જે દુનિયા પાસે નહોતું તે ભારત પાસે હતું અને દુનિયામાં જે અજવાળાં પ્રસર્યાં એનું મૂળ જ્યોતિકેન્દ્ર ભારત હતું એ સત્ય આપણા વિદ્યાર્થીઓ અને વાચકો સુધી પહોંચે તે જરૂરી છે. આશા રાખું છું કે આવાં પ્રકાશનો આપણી સુષુપ્ત ઊર્જા સંકોરીને 'એક ભારત - શ્રેષ્ઠ ભારત'ની સંકલ્પનાને સાકાર કરવામાં સહાયરૂપ બનશે. આ ગ્રંથાવલી-શ્રેણીમાં યોગદાન આપનાર વિદ્વાન લેખક-સંપાદક-અનુવાદકગણનો આભાર માનું છું.

ડૉ. જયેન્દ્રસિંહ જાદવ
મહામાત્ર
ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી

અનુક્રમ

- ગદ્યનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ ૧
  - પ્રસ્તાવના: ૧
  - ગદ્ય કોને કહેવાય? અથવા ગદ્યનું લક્ષણ શું? ૨
  - ગદ્યસાહિત્યનો ઉદ્ભવ: ૨
  - ગદ્યસાહિત્યનો વિકાસ: ૪
    - (૧) વૈદિકગદ્ય: ૪
    - (૨) પૌરાણિકગદ્ય: ૪
    - (૩) શાસ્ત્રીયગદ્ય અથવા દાર્શનિકગદ્ય: ૫
    - (૪) સાહિત્યિકગદ્ય: ૬
- गद्यं कवीनां निकषं वदन्ति: ૭
- ગદ્યકાવ્યની વિશેષતાઓ: ૮
- ગદ્યકાવ્યનાં લક્ષણો અને પ્રકારો: ૧૦
- મુખ્ય ગદ્યકારોનો પરિચય: ૧૨
  - સુબંધુનું જીવન: ૧૩
  - સુબંધુનો સમય: ૧૪
- કૃતિ ૧૫
  - (૧) વાસવદત્તા: ૧૫
  - કવિ દંડી: ૧૬
  - દંડી કવિનું જીવન: ૧૭

○ દંડીનો સમય: ૧૮
○ પૂર્વસીમા: ૧૯
○ ઉત્તરસીમા: ૨૦
○ દંડી કવિની રચનાઓ: ૨૦
○ કાવ્યાદર્શ: ૨૧
○ દશકુમારચરિત: ૨૧
❁ કાદંબરીકાર શ્રીબાણભટ્ટનો પરિચય: ૨૩
○ બાણભટ્ટનો વાત્સ્યાયન વંશ: ૨૩
○ બાણભટ્ટનું જીવન: ૨૭
○ બાણભટ્ટ વિશે કિંવદંતી: ૩૪
○ બાણભટ્ટનો સમય: ૩૫
○ બાણભટ્ટની કૃતિઓ: ૩૮
(૧) ચંડીશતક: ૩૯
(૨) પાર્વતીપરિણય: ૩૯
(૩) મુકુટતાડિતક: ૩૯
(૪) હર્ષચરિત: ૪૦
(૫) કાદંબરી: ૪૩
○ કાદંબરીનો આધાર અને ઉદ્‌ગમ: ૪૩
○ કાદંબરી કથાનો પૂર્વાર્ધ ભાગ: ૪૪
○ કાદંબરી કથાનો ઉત્તરાર્ધ ભાગ: ૪૯
❁ बाणोच्छिष्टं जगत्सर्वम्: ૫૩
❁ બાણભટ્ટની શૈલી: ૫૭
❁ કાદંબરીનો પાત્રપરિચય: ૬૩

Scanned with OKEN Scanner

○ પુંડરીકનું પાત્રાલેખન: ૬૩

○ મહાશ્વેતાનું પાત્રાલેખન: ૬૫

○ ચંદ્રાપીડ: ૬૮

○ કાદંબરી: ૬૯

* બાણના અલંકારો: ૬૯

(૧) ઉપમા અલંકાર: ૭૦

(૨) ઉત્પ્રેક્ષા અલંકાર: ૭૧

(૩) શ્લેષ અલંકાર: ૭૧

* સંદર્ભગ્રંથસૂચી ૭૨

Scanned with OKEN Scanner